

Julmuuden vuosisata ja inhimillinen ulottuvuus

Jonathan Glover, *Ihmisyys*

– 1900-luvun moraalifilosofia.

Suomentanut Petri Stenman.

Suomen Rauhanpuolustajat ja

LIKE, Helsinki 2003. 587 s.

Jonathan Gloverin teos on jo ennättänyt herättää kohtuullisen paljon huomiota. Teoksella on ansioita ja ominaisuuksia, jotka voittanevat sille suuren lukijakunnan ja aseman jonkinlaisena merkkiteoksena viime vuosisadan yleishistoriikkien joukossa. Kyseessä on voimakas ja perusteellinen, dramaattinen ja hiukan populistinenkin kuvaus 1900-luvun kriittisistä hetkistä, diktatuuriin hirmuteoista ja ajoittain pilkahtelevasta kansalaisrohkeudesta.

Gloverin asenne on neutraali ja tunnepitoinen. Hän käsittelee aiheitaan oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti löytäen ihmismielen pimeyksiä jokaisesta kulttuurista, maanosasta ja uskontokunnasta. Hänen otteensa on hyvin yleistajuinen ja epäteoreettinen. Historialliseksi teokseksi *Ihmisyys* on vaivatonta tekstiä, jossa yksityiskohtiin pureutuminenkin on kuin kokonaisuuden koristelua. Kirjassa on varsin vähän teoretisointia, vaikka se sisältääkin viittauksia joihinkin filosofeihin, kuten muun muassa Nietzscheen, Hobbesiin, Kantiin, Adornoon ja Heideggeriin. Glover kirjoittaa kuitenkin ilman varsinaista teoreettista viitekehystä ja *Ihmisyysessä* kaikki on jokamiehelle ymmärrettävää.

Antikristus ja pelastus

Pahuuden esitaistelija Gloverille on Nietzsche, vaikka hän myöntääkin Nietzscheen joutuneen lukuisten väärinymmärrysten kohteeksi. Glover kuitenkin katsoo Nietzscheen aloittaneen amoraalisen tendenssin, jossa yleismoraaliset ohjeet, määräykset ja lait alkoivat horjua ja tilalle tuli vääristymiä, jotka johtivat hirmutekojen mahdollistumiseen. Glover ei sysää kaikkea syylisyyttä Nietzscheen niskaan, mutta esittää hänet jonkinlaiseksi nykyajan moraalinkierron henkiseksi isäksi ja perushahmoksi.

Suuri osa Gloverin teoksen muista roistoista tosin tuskin koskaan luki Nietzscheä, mutta Glover katsoo hänen asettaneen henkisen mallin pahuuden vapautumiselle traditionaalisista moraaliliteistä. Vaikka Nietzscheen todelliset pyrkimykset saattoivatkin olla jalompia, hän asetti Gloverin mukaan ajattelullaan haasteen tuleville sukupolville. Nietzscheen vallantahdon, taistelun ja kovuuden ihannoiminen olivat sen henkisen ilmapiirin esitaistelua, jossa yksittäisen ihmisen elämä menetti arvonsa. Voi tietysti kysyä oliko ihmiskunnan historia yhtään sen inhimillisempää tai moraalisempaa ennen Nietzscheä.

Vastalääkkeet Glover hakee konkreettisista ja arkipäiväisistä lähteistä. Hänen sankareitaan eivät ole tiedemiehet, taiteilijat, vastarintamiehet tai toisinajattelijat, vaan tavalliset ihmiset, jotka epätoivoisissa oloissa asettavat oman elämänsä vaakalaudalle vastustaessaan diktatuuriin julmuutta ja auttaessaan sen uhreja. Näiden keskuudesta Glover hakee inhimillistä reagointia moraalisesti väärään toimintaan. Tämän kautta on hänen mukaansa mahdollista rakentaa moraalidentiteetti, joka kykenee tarvittaessa vastustamaan epäinhimillistä toimintaa oman turvallisuudenkin kustannuksella. Glover luettelee useita esimerkkejä poikkeuksellisista tilanteista ja ihmisistä, jotka ovat nousseet vastustamaan kollektiivista julmuutta.

Glover ei kuitenkaan esittele laajempaa yhteiskuntateoriaa tai yritä etsiä keinoja kokonaisen kansakunnan moraalidentiteetin vahvistamiseen. Hän katsoo harvinaisten yksityistapausten toimivan esimerkkinä ja parhaassa tapauksessa kannustavan laajempia massoja inhimilliseen toimintaan. Hänen esitystään voi pitää jossain määrin naiivin romanttisena, mutta siitä kuultaa toisaalta vilpittömän pyrkimys olla alistumatta karun realismin reunaehtoihin.

Tasapuolisesti jaettu pahuus

Gloverin esitys 1900-luvun sodan, julmuuden, sadismin ja joukkomurhien historiasta on varsin vaikuttava, vaikka hän ajoittain hiukan mässäileekin erityisen pöyristyttävillä ja karmaisevilla yksityiskohdilla. *Ihmisyys* kertoo kuitenkin myös tekijänsä suuresta perehtyneisyydestä, joka ei salli ihmismassoja käsiteltävän abstrakteina lukuina. Glo-

verin käsittelyssä miljoonat murhatut alkavat elää uudestaan ja hän onnistuu viemään lukijansa sisään kidutuskammioihin emotionaalisesti latautuneella, mutta teeskentelemättömän tuntuksella kerronnallaan.

Ihmisyys esittelee 1900-luvun draamaattisinta historiaa melko laajasti, ensimmäisen maailmansodan synnystä Persianlahden ja Bosnian sotiin. Glover selittää seikkaperäisesti varustautumisen, pelon, epäluulon ja kunniakäsitusten kierteen, joka johti ensimmäiseen maailmansotaan, vaikka suuri osa suurvaltojen johtohenkilöistä yrittikin sen välttää. Vastapainona hän esittää vuoden 1962 Kuuban kriisin, jossa pienet inhimilliset väärinkäsitykset, jotka värittivät vuoden 1914 tapahtumia, olisivat saattaneet syöstä maailman ydinsotaan. Erääksi pelastavaksi syyksi Glover esittää vuoden 1962 päähenkilöiden historiallisen perspektiivin, joka teki heistä riittävässä määrin viisaan varovaisia.

Ihmisyyden tasapuolisuus tulee esiin monista jaksoista, joissa kuvataan monessa yhteydessä unohdettuja anglosaksien tuhotöitä. Englantilaisten ylläpitämän saarron ja sen tuoman Saksan siviiliväestön kärsimykset Glover katsoo jonkinlaisena uuden aikakauden aloituksena, joka ei kaihdakaan tuhoimia siviiliväestöä kohtaan. Toisen maailmansodan pommitukset, Japaniin pudotetut atomipommit ja My Lain kylän joukko-teurastus käsitellään karun perusteellisesti. Kehitysmaiden ja teollisuusmaiden, kommunismin ja kapitalismin hirmutyöt saavat kukin omat lukunsa. Ruandan verilöylyt Glover näkee esimerkkinä tribalismista, joka on erityisen tuhoisaa yleispätevyyteen pyrkivän moraalisuuden kannalta.

Tuhon mestarit

Kenties kaikkein vaikuttavimmat luvut käsittelevät kuitenkin suuria diktatuureja, joilla kullakin oli suuret mestarinsa. Kommunistisen maailman ja marxilaisen vallankumouksen ideoiden tuhoajien oppimestariksi Glover nostaa Stalinin, vaikka Mao ja Pol Pot toimivatkin suureksi osaksi hänestä riippumatta. Glover onnistuu kuvaamaan elävästi kutakin hirmuhallintoa erikoisten ja osuvien yksityiskohtien avustamana. Erityisesti Maon Kiinan ja kulttuurivalankumouksen analyysi on erinomainen

kaikessa raadollisuudessaan. Gloverin kuvauksessa Mao putoaa täysin Stalinin ja Hitlerin tasolle, jopa näiden alle.

Viimeinen Gloverin käsittelemä hirmuhallinto ja julmuuden episodi on Hitlerin natsi-Saksa, joka on kiehtonut lukuisia muitakin tutkijoita. Myös Glover myöntää juuri Hitlerin hallinnon olleen kenties kaikkein kammottavin, huolimatta siitä että Stalin ja Mao tuhosivat suuremman määrän ihmisiä ja myös pienen Kambodzan Pol Pot kykeni suhteellisesti suurempaan tuhomäärään. Gloveria askarruttaa sama mikä muitakin, eli natsi-Saksan poikkeuksellisen sakea kollektiivinen viha ja fanaattisuus, joka yhdisti kokonaista kansakuntaa, ei vain armeijaa, puoluetta tai rajattua etnistä ryhmää. Toisaalta Hitlerin henkilökultti, joka meni kenties Maostakin pidemmälle ja toteutui maassa, jossa oli ainakin jossain määrin valistuksen ja demokration perinteet.

Natsien järjestelmällinen julmuus oli myös äärimmilleen viety verrattuna Stalinin, Maon ja Pol Potin valtakuntiin, joissa lukuisat kuolonuhrit mahdollistuivat myös suotuisien olosuhteiden ja taustojen kautta. Hitler teki usean poikkeuksellisen muutoksen: demokradiasta diktatuurin, kulttuurivaltiosta barbarian, sodan häviäjistä valloittajan. Hänen valtakuntansa oli kaikkein yllättävin, suunnitelmallisim ja vähiten ennustettavissa Gloverin käsittelemistä hirmuhallinnoista. Siten hän myös käsittelee sopeutujia ja sivustakatsojia natsi-Saksan kohdalla erityisen tarkasti.

Puuttuvat palaset

Glover ei tietenkään ole voinut käsitellä kaikkia vuosisadan hirmuhallintoja. Maantieteellisesti hän laiminlyö Latinalaisen-Amerikan ja sen lukuisat sotilasdiktatuurit. Ajallista perspektiiviä ajatellen Etelä-Afrikan apartheid -järjestelmä oli eräs kestävimmistä alistuskoneistoista. Glover jättää myös Mussolinin Italian ja Francon Espanjan muutaman huomautuksen varaan. Indonesian, Pohjois-Korean ja monien muiden kehitysmaiden diktatuurit ja joukkomurhat jäävät esittelemättä. Hän on onnistunut kuitenkin kokoamaan monipuolisen paketin, joka ei perustu vain murhien lukumäärään ja kidutusten kauheuteen, vaan inhimillisten valintojen ja toimintojen kirjoon.

Gloverin melodramaattiseen esi-

tykseen sisältyy paljon kiinnostavia poliittisia ja historiallisia yksityiskohtia. Hän asettaa pienet nyanssit ja yksittäiset ihmiskohtalot suurten tapahtumien taustaa vasten. Teokseen sisältyy myös jonkin verran teoreettista pohdiskelua ja filosofeille kiinnostavaa aineistoa. Glover osoittaa omaavansa filosofisen yleissivistyksen, mutta ei anna filosofisen analyysin viedä pääosaa näytelmässä, jossa roistoina ovat kasvottomat ja epäinhimilliset tuhkoneistot ja sankareina näitä vastustamaan nousevat arkipäivän ihmiset. Glover esittää kritiikkiä sekä filosofiaa että filosofeja kohtaan katsoen nykyajan filosofian olevan melko hampaaton tuhkoneistojen edessä. Hän etsii vastarinnan mahdollisuuksia henkilökohtaisten ratkaisujen tasolta, jolla filosofit ovat samalla viivalla kuin muutkin. Olipa Heideggerin filosofia luonteeltaan natsistista tai ei, hän henkilönä on vastuussa valinnoistaan kuten kaikki muutkin filosofit.

Leif Sundström

Avantgarde vastaan moderni

Irmeli Hautamäki, *Avantgarden alkuperä. Modernin estetiikka Baudelairesta Warholiin*. Gaudeamus, Helsinki 2003.

Irmeli Hautamäen uusi teos kokoaa suomenkieliselle lukijalle yhteen keskeiset avantgarden luonnetta koskevat teoriat. Teoksen ytimen muodostavat kolmen keskenään kovin erilaisen avantgarde-teorian esittelyt: Renato Poggiolin, Peter Bürgerin ja Clement Greenbergin. Etenkin kahden viimeksi mainitun tarkastelu rinnakkain paljastaa kiinnostavalla tavalla avantgarden käsitteeseen liittyvän epämääräisyyden ja monimerkityksellisuuden. Greenbergille avantgardea on juuri sellainen autonomisuuttaan